

CARTEA I:
LIBERTATEA NAȚIONALĂ
(1593-1595 APRILIE)

I

Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun înaintea ochilor filor și câteva pagini din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte urieșe pentru libertatea și unitatea națională, cu care românii, supt povața celui mai vestit și mai mare dintre voievozii lor, încheiară veacul al XVI[-lea]. Povestirea mea va cuprinde numai opt ani (1593-1601), dar anii istoriei românilor cei mai avuți în fapte vitejești, în pilde minunate de jertfire către patrie. Timpuri de aducere aminte glorioasă! Timpuri de credință și de jertfire! Când părinții noștri, credincioși sublimi, îngenucheau pe câmpul bătăliilor, cerând de la Dumnezeu armatelor laurii biruinței sau cununa martirilor, și astfel îmbărbătați, ei năvăleau, unul împotriva a zece, prin mijlocul vrăjmașilor; și Dumnezeu le da biruință, căci el e sprijinitorul pricinilor drepte, căci

ROMÂNII SUPT MIHAI-VOIEVOD VITEAZUL

el a lăsat libertatea pentru popoare, și cei ce se luptă pentru libertate se luptă pentru Dumnezeu.

Moștenitori ai drepturilor pentru păstrarea cărora părinții noștri au luptat atâta în veacurile trecute, fie ca aducerea-aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi simțimentul datorinței ce avem d-a păstra și d-a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire.

II

Aron-Vodă domnea în Țara Moldovei și Alexandru Bogdan în Țara Românească. Robi tremurând în mijlocul desfătărilor, pe un tron cumpărat cu bani, stau ocrotiți, împotriva dreptei răzbunări a poporului, de paznici streini, turci și unguri, prădau și chinuiau și îngrozeau o țară ce nu știa a iubi. Mulțime de ieniceri și arendași turci, de la care ei luaseră bani în camătă pentru cumpărarea domniei, îi însoți în țară. Spre a se despăgubi de banii lor, unii dintre turci luară în arendă dăjdiile publice, alții umblau cu dăbilarii domnești pentru strângerea dăjdiilor, alții țineau drumurile și prădau pe neguțători, și toți, răzlețindu-se prin toate unghiurile țării, jăcuiau și chinuiau pe bieții țărani, despuindu-i de tot ce aveau, rușinându-le muierile și fetele de față cu dânșii și răpindu-le [al] zecelea dintre feciori, spre a-i pregăti a recruta ienicerimea.¹ Înșuși boierii și giupânesele lor nu erau scutiți de omor și siluire.

¹ După o veche lege a împărăției, la care însă până atunci nu fuseseră supuse Țara Românească și Moldova (Cantemir, t. I, p. 119); Hammer, p. 265; Ureche; Cronicele române.

Veni o zi când aceste lăcuste sălbatice nu mai găsiră ce prăda; atunci căzură toți în sarcina domnilor. Aron-Voievod, spre a se putea plăti de datornici, izvodi ca de tot omul din țară să se dea câte un bou, și orându-i turci spre a strânge această nouă dajdie, care, luând toate vitele de la cei [ce] aveau, spre a împlini pentru acei ce nu aveau, sleiră țara și de vite, aceste soațe a muncii țăranului, de rămaseră oamenii fără a avea cu ce se hrăni.¹ Mult mai mare, de se poate, era asuprirea în Țara Românească, unde domnul, silit fiind a plăti o dobândă grea la creditorii turci, ce nu mai aveau ce jăcui, urcă datoriile unei țări sleită cu totul la suma peste măsură de mare de 10 povere de aur.² Toți boierii Țării Românești care scăpaseră de moarte și pribegie și a căror inimă ofta după libertate, sângera pentru suferințele țării, începură a se aduna, a se sfătui. După revolta nenorocită din Moldova a orheienilor și a sorocenilor împotriva lui Aron, neîndrăznind a se bizui singur numai în sine în stare[a] de slăbiciune în care se afla țara, cugetară la ajutoare și protecțiuni streine. Spre aceasta se adresară la republica Veneției, cerând protecția și suzeranitatea ei, ca să se mântuie de turci. Dar egoista republică, calculând foloasele cum și pagubele ce i-ar putea veni primind această propunere, găsi cu cale că interesul n-o sloboade a primi a mântui o nație chinuită, de la care puțin câștig poate avea.³

¹ Ureche.

² Walther; De Thou, p. 507.

³ Palla, p. 98.

CARTEA A DOUA
CĂLUGĂRENI
(APRILIE 1595 - DECEMVRIE 1595)

I

Încă de la cele dintâi triumfuri ale românilor din această iarnă, spaima și groaza ce cuprinsese tabăra și ținuturile de margine, ale împărăției turcești intrară și în Constantinopol și pătrunseră până și în seraiul unde trăia trai desfătat și fără grijă desfrânatul sultan Murad III. Vaietele și cântirile poporului, demoralizarea ostașilor, a ienicerilor chiar, carii nu mai voiau a merge la război supt pricinuire că nu li se plătesc leftele, îl înfioră de frică și îl sili a se gândi și la trebile împărăției sale. Vistieria fiind sleită cu totul, el fu silit a lua din casa sa bani spre a mulțumi oștile ce cârteau cu obrăznicie, făcând adesea și răscoale. Spre a îmbărbăta duhurile spăimântate ale ostașilor după margine, le trimise steagul cel sfânt ce se zicea a fi fost al proorocului Mahomet și care, luat de mai nainte de la Egipt, fusese până în acea iarnă cu sfințenie păstrat la Damasc.

Dar ființa de față a steagului proorocului chiar nu putu încuraja pe ostași, carii acum, cu totul demoralizați, nu mai îndrăzneau a da față cu dușmanul. Sultanul porunci atunci a se face rugăciuni publice în piața cailor (*at-meidan, hippodrome*), în dosul arsenalului; vezirii, șeicii, legiștii și prezidenții cancelarii stătură acolo de față din porunca lui.¹ Veștile ce mai veniră de la Dunăre adăogară amarul inimei sale și îi pricinuiră moartea² pe care el o presimți mai dinainte și o grăbi printr-o temere superstițioasă. Saatgi-Hasan (Hasan ceasornicarul), comisul său favorit, visă un vis în care juca o rolă cu sultanul Suleiman, șeicul Emir-Eștilei și sultanul Murad. Visul acesta era așa de ciudat, încât el nu se putu opri a-l descri stăpânului său. Duhul superstițios al lui Murad III se impresionă foarte de acest vis, și trei zile dup-aceea, apucându-l cărcei la stomah, crezu că i s-a apropiat ceasul morții. El porunci atunci comisului său să jertfească cincizeci și două oi, dintre care patru negre, opt pestrițe și patruzeci albe, după cum spusese moșul său Soliman în visul lui Hasan; și spre a-și împrăștia posomorâta-i melancolie, se duse în grădinele seraiului și se odihni în chioșcul zidit de curând de Sinan-Pașa pe malul Bosforului, de unde din două părți se vedeau sosind corăbiile în port. Acolo, peste obiceiul său, porunci muzicanților odăii sale să zică un cântec de jale ce începea prin aceste cuvinte: „Sunt împovărat de sarcina relilor mele. O, moarte! fii într-această noapte mereu alături cu mine!“ Îndată, două galere eghiptene înaintară spre port;

¹ Hammer, t. II, p. 272 și 273.

² D'Ambry, p. 800.

tunurile lor, salutând, curmară aceste cântări jalnice, făcând să plesnească geamurile chioșcului și să cază în bucăți. Această împrejurare foarte naturală fu privită de Murad ca un semn rău. „Odinioară – zise el – tunurile flotei întregi n-au făcut nicio sminteală acestor ferestre și acum tot se zdrobește la zgomotul artileriei acestor galere: văz că s-a sfârșit cu viața mea, ca și cu chioșchiu!“ Și lacrimi inundară obraji și barba sa.

Sculându-se apoi d-acolo, el intră în odaia sa, unde se azvârli pe o sofa, cu inima apăsată de temere și mâhnire. Chiar în noaptea aceea își dete sufletul (16 ianuarie 1595).¹ Moartea lui fu ținută secretă până sosi fiul său Mahomet de la Magnesia (28 ian. 1595), care fusese la vreme înștiințat de mumă-sa, venețianca Baffa. Îndată ce dezbărcă la chioșchiul lui Baiazid, tunurile seraiului și pristavii în piețe vestiră moartea lui Murad III și înălțarea lui Mohamed III. Toți slujbașii alergară spre a-i aduce închinațiune.² Noul sultan era un prinț crud, afemeiat și înmuiat de tot prin plăceri, care îl făcură de pierdu înfocarea ce avea mai întâi spre război. După ce săvârși îngropăciunea tatălui său cu multă pompă, Mahomed III porunci să-i aducă înainte pe toți frații săi, în număr de nouăsprezece. Acești feciori și douăzeci și șapte de fete rămăseseră numai dintr-o sută doi copii ce avusese Murad III cu deosibite neveste. Mahomed, cu o fățarnică milă, mângâie temerile fraților săi și față cu dânșii dete porunci pentru ceremonia tăierii lor împrejur; dar ducându-i apoi în camere despărțite, pentru ca vaietele

¹ Naima; Seadedin; Hammer, t. II, p. 274; Jouannin, p. 177.

² Hammer, t. II, p. 276.

românească, și 200 de soldați ai împăratului. În orașele Tatta și Somlyo încă erau niște cete de nemți.¹ Iar în celelalte cetăți, Mihai nu lăsă să intre garnizoane împărătești, zicând că aceasta este împotriva privilegiurilor și libertăților țării² și că acum războiul încetând într-această țară, el n-are trebuință d-alte puteri, decât d-ale lui.³

Aflând el prin comisarul împărătesc Petz că împăratul voiește a da cârmuirea Ardealului lui Basta, se mânia foarte de înșelăciunea, nemulțumirea și perfidia împărătească și strigă tare că în această revoluție Ardealul a dobândit mai mult un stăpân puternic, al cărui jug nesuferit o va împovăra, decât un apărător împotriva puterii turcești.⁴ Mihai impută încă prin vorbe amare cruzimea, scumpetea și obrăznicia cu care puțin mai nainte oamenii împărătești trataseră Ardealul.⁵ În urma acestora, domnul făcu sfat cu toți boierii români și nobilii Ardealului, arătându-le lupta ce are cu oamenii împărătești pentru drepturile țării. La acest sfat, toți fură de părere și îndemnară pe Mihai ca să ție domnia acestei țări, fiind numai tributar către împăratul. Spre a face cunoscut împăratului această hotărâre a țării, Mihai îi trimise îndată doi soli, pe banul Mihalcea și pe logofătul Stoica, cei mai străluciți dintre sfetnicii lui.⁶ Aceștia, sosind în 13 ianuarie (1600) la Pilsen, înfățișară mai întâi împăratului, din partea lui

¹ Guerrin, p. 510; Ortelius, p. 460.

² De Thou, p. 335.

³ Guerrin, p. 510; Ortelius, p. 460.

⁴ De Thou, p. 335.

⁵ Istvanfi, p. 451.

⁶ *Mag. ist.*, t. IV, p. 295.

Mihai-Vodă, sabia, buzduganul și steagul lui Andrei Bathori, precum și calul ce el încălicase în bătălie.¹ Apoi ei îi făcură cunoscut că Mihai-Vodă nu se privește în Ardeal decât ca un guvernor spre a administra țara și a o păzi de năvălirile dușmanilor și că supt acest titlu el voiește ca împăratul să i-o încredințeze; al doilea, cerea ca să se hotărască ce să facă cu orașul Clujului, care de mai multe ori necunoscuse și trădase autoritatea împărătească și merită o pedeapsă pilduitoare; și, în sfârșit, cum să se poarte cu acei nobili din Ardeal care fugiseră și acum cereau iertare, vrând a se întoarce înapoi. Solii, după ce fură ascultați cu multă bunăvoință de împăratul și după ce m. s. ținu sfat, fură bine dăruțiți și trimiși înapoi cu mare cinste, cu acest răspuns: „Că împăratul va trimite comisarii săi în Ardeal și că printr-înșii va face cunoscut lui Mihai voința sa“.²

În vremea aceasta, sosiseră la curtea împărătească scrisori secrete ale lui Basta împotriva lui Mihai-Vodă, prin care el făcea cunoscut sfatului împărătesc că acest prinț voia să uzurpeze suveranitatea țării; că omenirea ce acest om barbar afectează și dragostea ce el arată că are pentru popoarele învinse măresc bănuielile și e de temut ca rugăciunile cele vii ce el face împăratului pentru păstrarea privilegiurilor țării și spre a-l îndemna a nu trimite într-însa oștiri streine, să nu ascunză gândiri ambițioase.³ Aceste scrisori aruncară în deosebite păreri sfatul împărătesc, sau mai bine acea

¹ Ortelius, p. 461. (Aici urmează următoarea indicație a lui Bălcescu: „A vedea în text un pasaj ce nu s-a pus aci, fiind anevoie de înțeles. Acest pasaj trebuie adăogat aci“) (n.ed.)

² Ortelius, p. 462; Bethlen, t. IV, p. 483; Guerrin, p. 502.

³ De Thou, p. 334; Doglioni, t. II, p. 745.

camarilă de femei și de iezuiți ce cârmuia împărăția în locul slabului și leneșului Rodolf al II[-lea]. Unii, câștigați cu totul în favorul lui Mihai, strigau că Basta scrie ca un rival și ca un pizmaș al gloriei sale; că Mihai este mult credincios împăratului și un căpitan cu merit și cu vitejie sublimă. Dar alții, și a căror părere birui, ziseră că trebuie a da mai mult crezământ lui Basta, căpitan credincios și cu sfat înțelept, decât lui Mihai, a cărui nesățioasă ambiție de a domni este deobște cunoscută.¹

XXXVIII

Mihai, sigur acum că, după ce l-a ajutat norocul ca să cuprinză Ardealul, îl va ajuta ca să-l și stăpânească, aștepta cu o veselă nerăbdare sosirea comisarilor împăratului și urmă a administra Ardealul ca pe o țară a sa. La 9 februarie, el convocă dieta țării,² unde, după zisa unui cronicar sas, nu făcură alta decât „mâncară, băură și numărare bani lui Vodă“.³ Iar după mărturia istoricului Bethlen, această sesie se vede a fi fost mai serioasă; căci Mihai, începând a se deziluziona de nobilii unguri și vrând a face oarecare ușurări poporului, aceștia începură a-l ruga d-a nu se atinge de privilegiurile lor. Ei îndrăzneau a vorbi de privilegiurile lor, atunci când, cu orice jertfă, trebuia a uni pe toți locuitorii țării spre a apăra privilegiurile țării ce erau amenințate de nemți. Domnul, furios de aceasta, răspunse lovind cu mâna mânerul săbiei sale și strigând: „Iată privilegiul vostru!“ Din nenorocire, el amenință numai, dar nu lucră. Într-adevăr, acum era

¹ Spontoni, p. 95 și 96.

² Bethlen, t. IV, p. 484.

³ Cronica lui Fuchsie.

CUPRINS

Introducere.....	3
Cartea I	
Libertatea națională (1593–1595 aprilie)	26
Cartea a II-a	
Călugărenii (aprilie 1595 – dechemvrie 1595)	84
Cartea a III-a	
Servagiu (dechemvrie 1595 – aprilie 1599).....	212
Cartea a IV-a	
Unitatea națională (aprilie 1599 – iulie 1600)	322
Cartea a V-a	
Mirislău (iulie 1600 – ianuarie 1601)	466
Cronologia vieții și a operei	555
Repere istorico-literare	557